

גַּם שֵׁם - אָדָם

רגעים אנושיים במציאות בלתי אנושית
יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ו

מְשׂוּאָה
מכון המחקר ללימודי השואה
International Institute for Holocaust Studies

גם שם אדם- הבחירה בעזרה מערך שיעור לחט"ב

מטרה

התלמידים יעמיקו את חשיבתם על המשמעות האנושית של הבחירה בעזרה - הן במצבי קיצון והן בהקשר לחיי היומיום שלהם.

ראיונל השיעור

השיעור עוסק במשמעות האנושית של הבחירה בעזרה בתקופת השואה, תוך ניסיון להרחיב את תפיסת התלמידים לגבי מהי "עזרה" ומהי "גבורה" - לא רק כמעשים דרמטיים של הצלת חיים, אלא גם כפעולות קטנות ויומיומיות בתוך מציאות קיצונית. השלב הראשון יחשוף את התלמידים למורכבות באמצעות עבודה עם היגדים שמטרתם לעורר שיח ומחשבה, ולהרחיב מעט את תשתית הידע. לאחר מכן, דרך צפייה בעדויות בנושא ועבודה קבוצתית בחדרים, יתאפשרו חיבור והעמקת המימד האנושי דרך סיפורים אישיים. השיעור יסתיים בחיבור לעולמם של התלמידים כיום, מתוך שאיפה לעורר חשיבה ערכית על מקומם שלהם כמי שבוחרים כיצד לפעול כלפי אחרים - גם, ואולי בעיקר, בתוך מציאות מורכבת.

שלב א' - פתיחה: שאלון עמדות

1. פתחו את השיעור בהקראת מספר היגדים המעוגנים בתוך סיפור השואה. על כל היגד התלמידים יסמנו האם מסכימים/לא מסכימים ע"י סימון אימוגי מוסכם על המסך שלהם.
 2. לאחר כל היגד, הציעו לתלמידים את אפשרות לשתף את ההסבר לבחירתם.
 3. לאחר השיתוף, הציעו את ההקשר של כל היגד מבחינה היסטורית.
- *בסוף המערך צירפנו מידע על כל אחד מההיגדים וכן דוגמאות מתאימות. כדאי לקרוא ולהציג חלק מהמידע בזמן השיעור.
- *ניתן לבחור רק חלק מההיגדים המתאימים ביותר לכיתה.

ההיגדים:

1. "לא יהודים לא עזרו ליהודים בזמן השואה"
2. "עזרה בשואה הייתה בעיקר מעשים גדולים של הצלת חיים"
3. "בגטאות לא הייתה כמעט עזרה הדדית בין יהודים"
4. "עזרה לאחרים בשואה הייתה כרוכה בסכנה"
5. "ילדים בשואה לא יכלו לעזור לאחרים"
6. "עזרה קטנה כמו מילה טובה, לא באמת שינתה"
7. "לא כל מי שיכול היה לעזור עזר"

גַּם שָׁם - אָדָם

רגעים אנושיים במציאות בלתי אנושית
יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ו

מְשׂוּאָה
MASSUAH
מכון המחקר ללימודי השואה
International Institute for Holocaust Studies

שלב ב' - חלוקה לקבוצות: סרטוני עדות (בחירה מבין שתי אפשרויות)

1. אפשרות א - חלקו את התלמידים לשש קבוצות. כל אחת מהקבוצות תצפה בעדות קצרה מתוך הסרטונים המופיעים באתר (שרה כהן גרשום, דינה רוח, דן הדני, נפתלי דויטשמן, אווה ארבן, חנה גופרית)

2. אפשרות ב- צפייה משותפת בסרטון "גם שם - אדם"

הנחיית צפייה לתלמידים: במהלך הצפייה בעדות חשבו -

• מה הייתה הסיטואציה שעליה מספרים?

• מה היה המעשה?

• מי האדם שעשה בשבילם את המעשה?

• האם האדם שעזר להם סיכן את עצמו?

• מה לדעתכם הניע את אותו אדם? מדוע הוא בחר לפעול כך?

משימה קבוצתית:

בסיום הצפייה, חשבו כקבוצה וענו השאלות:

• בעדויות השונות שמעתם סיפורים של אנשים שקיבלו עזרה לאורך הדרך. מה הייתה המשמעות

של מעשה העזרה עבור אותו אדם? מה זה נתן לו?

• לו הייתם פוגשים את האדם בסרטון היום - מה הייתם שואלים אותו?

• לו הייתם פוגשים את האדם שעזר לו - מה הייתם שואלים אותו?

שלב ג' - סיכום וחיבור ערכי לימנו

בשלב זה תציג כל קבוצה את הדמות שבה התמקדה ותשובות לשאלות הקבוצתיות

ערכו דיון עם התלמידים:

• מה לדעתכן הניע אנשים להגיש עזרה לאחרים בשואה?

• איפה אנחנו רואים "מעשים קטנים" של עזרה סביבנו?

• מה מקשה היום על אנשים לעזור?

• מה נותן לנו כוח לעזור לאחר גם כשלנו קשה?

• איזה עזרה קטנה היום יכולה להיחשב כעזרה גדולה עבור אדם אחר?

נקודות כלליות לסיכום

• גם במציאות הקשה ביותר היו אנשים שבחרו לראות את האחר ולעזור.

• עזרה היא לא בהכרח מעשה גדול או דרמטי - לפעמים דווקא מעשה קטן עושה את כל ההבדל.

• הבחירה לעזור היא לא דבר מובן מאליו, לא אז ולא היום, והיא מספרת לנו רבות על האדם שפועל כך

גם היום, בתוך מציאות מורכבת, נשאל לשאול את עצמנו: איזה אדם אני בוחר להיות עבור אחרים?

דף עזר למורה - היגדים

היגד 1: "לא יהודים לא עזרו ליהודים בזמן השואה"

רקע היסטורי:

במהלך השואה, תחת שלטון נאצי או שיתוף פעולה מקומי, עזרה ליהודים הייתה כרוכה בסיכון חמור. במדינות רבות במערב אירופה (כמו הולנד וצרפת), מי שסייע ליהודים - למשל בהסתרה, אספקת מזון או דיוף מסמכים - היה עלול להיענש במאסר, בקנסות, בהשפלה ובעינויים, ולעיתים אף להישלח למחנה ריכוז. במזרח אירופה (ובמיוחד בפולין ובחלקים משטחי ברית המועצות לשעבר), הענישה הייתה לעיתים קרובות חמורה אף יותר: סיוע ליהודים עלול היה להוביל למוות, לא רק של המסייע עצמו אלא גם של בני משפחתו כענישה קולקטיבית. מציאות זו הפכה כל מעשה עזרה לדילמה מוסרית קיצונית: האם להציל אדם זר תוך סיכון חיי משפחתך?

אף על פי זאת, העזרה הגיעה לעיתים, וכשהגיעה - ניתנה מכל שכבות האוכלוסייה: איכרים שהסתירו יהודים, אנשי דת שהנפיקו תעודות טבילה מזויפות, ודיפלומטים שהנפיקו ויזות בניגוד להוראות ממשלותיהם. העזרה לא הייתה פשוטה - המצילים התמודדו לא רק עם פחד מהשלטון הנאצי, אלא גם עם חשש מהסביבה הקרובה, שכנים או מכרים שעלולים היו להלשין.

דגשים פדגוגיים: לא ליצור תמונה של "כולם עזרו", היו אנשים שעזרו, הם בחרו בכך למרות שזה לא היה מובן מאליו

קיומה של העזרה היא נקודת אור בתוך החושך - המוכיחה שהייתה אפשרות לבחירה אנושית ומוסרית גם בתנאים הקיצוניים ביותר.

היגד 2: "עזרה בשואה הייתה בעיקר מעשים גדולים של הצלת חיים"

רקע היסטורי:

רוב מעשי העזרה התרחשו בתוך החיים היומיומיים של הגטאות והמחנות. בגטאות, יהודים חיו בתנאים של רעב קיצוני, צפיפות, מחלות ופחד מתמיד מגירוש. בתוך מציאות זו, אנשים עזרו אחד לשני בדרכים "קטנות": חלקו מעט מהאוכל שהיה, טיפלו בחולים, שמרו על ילדים בזמן שההורים הלכו לעבוד, אספו ספרים עבור הילדים או נתנו תמיכה רגשית. גם במחנות ריכוז או במחנות השמדה, שבהם התנאים היו קיצוניים אף יותר, עדויות רבות מתארות פעולות "קטנות" של עזרה הדדית: תמיכה פיזית במישהו בזמן המסדר כדי שלא יפול, חלוקה של כף מרק דליל, מריחה של שאריות אודם על אישה במצב פיזי קשה לפני האקציה להגדיל את סיכוייה להישלח לחיים.

המעשים הללו לא תמיד שינו את המציאות הגדולה, הם היו מעשים פשוטים של חסד שנתנו לאנשים תחושה שהם עדיין בני אדם.

דגשים פדגוגיים:

אנחנו רוצים להדגיש את הכוח שביכולת לראות את מצוקת האחר כשאתה בעצמך סובל.

היגד 3: "בגטאות לא הייתה כמעט עזרה הדדית בין יהודים"

רקע היסטורי:

בגטאות באירופה (כמו ורשה, לודד' ועוד), חיו יהודים בתנאים קשים מאוד: רעב, צפיפות, מחלות וחוסר יציבות. הגטו עוצב כמרחב של "מלחמת הכל בכל". בתוך מציאות זו, נוצרו גם מנגנונים של עזרה הדדית. הוקמו מטבחים ציבוריים, ארגוני סעד, בתי יתומים, ולעיתים גם מוסדות חינוך ותרבות. אנשים פרטיים עזרו לשכניהם ולמשפחות אחרות ככל שיכלו. ברוב הגטאות פעלו ארגוני עזרה עצמית שמילאו תפקיד מפתח בהישרדות היומיומית, עם זאת, המציאות יצרה גם מתחים: לא לכולם היה מספיק, ולעיתים אנשים נאלצו לבחור בין עצמם לבין אחרים.

דגשים פדגוגיים:

להדגיש את כוחה של קהילה, בעיקר בעיתות משבר. לנסות להכיר, ללא שיפוט, במורכבות של 'בחירה בעולם ללא בחירה': המתח המורכב שנוצר בין הישרדות אישית לבין ההחלטה לעזור לאחר.

היגד 4: "עזרה לאחרים בשואה הייתה כרוכה בסכנה"

רקע היסטורי

את הסכנה הכרוכה במתן עזרה לאחר בשואה ניתן לחלק למספר היבטים, שהשתנו בהתאם לזהות המציל וההקשר בתוכו ניתנה העזרה: עבור לא-יהודים, הסיוע היה כרוך בעימות ישיר עם חוקי הכיבוש הנאצי: בעוד שבמערב אירופה העונשים היו לרוב מאסר או גירוש, במזרח אירופה המדיניות הייתה אכזרית וכללה לרוב ענישה קולקטיבית - הוצאה להורג של המציל ולעיתים של כל בני משפחתו. בתוך הקהילה היהודית עצמה, בגטאות ובמחנות, הסכנה נראתה אחרת. כאן העזרה לא תמיד הייתה מול חוק רשמי, אלא מול מציאות של מחסור קיצוני. בתוך תנאים של רעב, כל פרוסת לחם שאדם נתן לאחר הייתה גם ויתור על הסיכוי שלו עצמו לשרוד. פעולות מאורגנות יותר, כמו הברחת מזון או תרופות לגטו - נעשו תחת סכנת מוות ממשית. במחנות הריכוז וההשמדה, כל חריגה מהפקודות, אפילו פעולה קטנה כמו מילה טובה או תמיכה פיזית באדם אחר, עלולה הייתה להוביל לאלימות קשה או למוות מידי מצד השומרים. למרות זאת, גם שם אנשים המשיכו לעזור זה לזה בדרכים קטנות ויומיומיות. העזרה הזו לא תמיד הצילה חיים, אבל היא כן עזרה לאנשים לשמור על אנושיות בתוך מציאות לא אנושית.

דגשים פדגוגיים:

העזרה לא הייתה "ברורה מאליה" - היא דרשה ויתור, ולעיתים סיכנה את העוזר עצמו או את סביבתו. לא כולם יכלו לעזור. לעיתים הסכנה הייתה גדולה מנשוא. דווקא בגלל הסכנה, הבחירה המוסרית במתן עזרה מקבלת משנה תוקף.

גַּם שָׁם - אָדָם

רגעים אנושיים במציאות בלתי אנושית
יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ו

מְשׂוּאָה
מכון המחקר למחקר תרבותי
International Institute for Holocaust Studies

היגד 5: "ילדים בשואה לא יכלו לעזור לאחרים"

רקע היסטורי:

במציאות של רעב, פירוק משפחות ואובדן מקורות פרנסה ילדים לקחו על עצמם אחריות של מבוגרים ולהפוך למפרנסים העיקריים של משפחתם. בגטאות, ילדים עסקו בהברחת מזון מן "הצד הארי" לתוך הגטו, על אף הסכנה. בני נוער יצאו לעבוד כדי לסייע בפרנסת משפחתם, לעיתים החליפו את הוריהם בעבודות כאשר אלו לא יכלו עוד לעבוד.

דגשים פדגוגיים:

דרך הכוח והאחריות שגילו ילדים ובני נוער צעירים ניתן לעורר השראה בתלמידים. חשוב לשמור על שיח שמדבר "על" האירועים ולא מכניס את התלמידים לנעליהם, בדגש על הימנעות מיצירת הזדהות או הצפה רגשית.

היגד 6: "עזרה קטנה כמו מילה טובה, לא באמת שינתה"

רקע היסטורי:

השואה אופיינה גם בפירוק חברתי ונפשי: משפחות נפרדו והופרדו, אובדן תחושת ביטחון וסכנת חיים ממשית ומתמשכת. ניצולים רבים מעידים כי מה שהחזיק אותם בחיים ברגעים הקשים ביותר לא היה מזון, אלא מילה של תקווה או הפגנת אכפתיות. במערכת הנאצית, שמטרתה הייתה דה-הומניזציה (פירוק האדם מאנושיותו), פנייה לאדם בשמו או חיוך קטן היו אקט של התנגדות.

דגשים פדגוגיים:

הישרדות היא היבט נפשי ולא רק פיזי.

היגד 7: "לא כל מי שיכול היה לעזור עזר"

רקע היסטורי:

תנאי הקיצון של השואה נועדו לשבור את הסולידריות האנושית. הרעב הכבד בגטאות ובמחנות הביא אנשים למצבים של אפיסת כוחות פיזית ונפשית שבהם כל אנרגיה הופנתה להישרדות עצמית. היו מקרים של גניבת לחם מאסירים אחרים או התעלמות מסבלו של השכן כי פשוט לא היה כוח להכיל אותו. בנוסף, הטרור הגרמני היה כה יעיל, שהפחד המשתק מנע מאנשים לפעול. החשש מענישה קולקטיבית יצר לעיתים מתחים בתוך הקהילה היהודית. חשוב להבין שהיעדר עזרה לא נבע מרוע לב, אלא לעיתים קרובות מתוך קריסה מוחלטת של המערכות הפיזיולוגיות והנפשיות של האדם.

דגשים פדגוגיים:

לעודד חשיבה מורכבת ולא שיפוטית. להבין את הקושי ועדיין לזהות את הבחירה בעזרה כמשמעותית.

זהו שיעור בצניעות ובחמלה. אנחנו לא יודעים איך היינו מגיבים ברעב קיצוני - זה מדגיש עוד יותר כמה יוצאי דופן היו אלו שכן עזרו.